

INGLIZCHADAN TARJIMADA FRAZELOGIZMLAR MA'NOSINI BERISH MUAMMOLARI

Marxabo Raxmonkulovna Abdullayeva

O'qituvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inglizchadan tarjimada frazeologizmlar ma'nosini berish muammolari haqida ma'lumotlar berilgan. Tarjima, bir qarashda, oddiy ish jarayoniga o'xshasa-da, asar boshqa tilda qayta yaratilar ekan, tarjimon ijodiy vazifa bilan band bo'lib, muallif singari har bir so'z, birikma, jumlaning ishonchli bo'lishi uchun butun mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Agar u so'z zamiridagi muallif ko'rgan narsani ko'rmas, u his qilgan narsani tuymas ekan, tarjimada so'z qanchalik maqbul tanlangan bo'lmasin, ma'no anglashilmay qolaveradi. Chunki tarjimadagi so'z har jihatdan asliyat so'ziga monand bo'lish bilan birga voqelikka zid bo'lmasligi kerak.

***Kalit so'zlar:** G'arb adabiyoti, tarjima muammolari, frazeologizmlar, badiiy asar, tarjima jarayoni,*

Kirish qismi: G'arb mamlakatlari adabiyotining ajralmas qismi bo'lgan Angliya adabiyoti va ingliztibon ijodkorlar sanalgan amerika adabiyoti vakillari asarlarining o'zbek tiliga tarjimalari haqida gap ketganda, qayd etish lozimki, bunday tarjima asarlari o'zbek kitobxonlari e'tiborini darhol o'ziga tortdi va tez orada ularning ko'pchiligi xalqimizning sevimli asarlariga aylandi.

Tarjimon voqelikni asarda ko'rsatilgani darajasida bilsagina, badiiy asarda tasvirlangan milliy xususiyatlarni tarjimada ham aynan saqlab qolish yoki o'zgartirish orqali tarjima tili mansub xalq yashayotgan zamanga ko'chirish orqali haqqoniy tarjima yarata oladi.

Asosiy qism: Voqelikni qayta yaratish metodikasini ishlab chiqish tarjima estetikasining ilk shartlaridan biridir. Gap tarjimonning personajlar, ular o'rtasidagi konflikt sabablari, voqea sodir bo'ladigan muhit haqida umuman konkret tasavvurga ega bo'lishi xususidagina emas, balki tarjimonning ancha keng xabardorligi masalasida boryapti: tasvirlanayotgan voqealar ortida nima turibdi, chinakam xarakterlar, haqiqiy turtki nimadan iborat?

Masalan: Asliyatda *“Mrs Rogers’ breath came in quick gasps”*.

O'zbekcha bilvosita tarjimada ushbu frazeologizm qisqa va lo'nda qilib *“Uning yuragi tez ura boshladi”* tarzida berilgan.

Bevosita tarjimada: *“mister Rojersning nafas olishi tezlashib ketdi (bu suv ostida biroz suzgandan keyin hovuz yuzasiga chiqqanda foydalanadigan nafas turi)”*.

Tarjimon o'zining voqealardan voqif ekanligidan foydalanib, hali yozuvchi aytmay turgan narsani oshkor etib, og'zidan gullaydi-qo'yadi. Yana shunday ham bo'ladiki, tarjimon uslubiy vositalarning o'zi bilanoq asarning semantik (ma'noviy) aloqalarini keragidan ancha oldin ochib qo'yadi.

Asliyatda: *“Her face turned green again, her eyelids fluttered”*.

Bilvosita tarjimada: *“Uning yuzi yashil rangga kirib bo'lib, qovoqlari qaltirardi”*. Yevropa davlatlarida yuzning yashil rangda tuslanishi, qovoqlarning qaltirib kettishi – qattiq qo'rquvdan keyingi holatni ifodalaydi. O'quvchiga asarni bilvosita tarjimada havola qilsak, biroz tushunarsiz tuyulishi aniq. Shunday ekan, ushbu jumlaning qo'rquvdan uning yuzi oqarib, qovog'i uchib qoldi tarzida bersak, maqsadga muvofiq bo'lardi. Faqatgina sharq xalqlarida *qovog'i uchsa* iborasi muayyan ma'noni ifodalaydi. Asliyatda: *“Before God, I didn't know what it was, sir”*.

Bilvosita tarjimasida: *“Xudo haqqi qasam ichamanki, men hech narsani bilmagandim»* va yana bir jumlada *“I swear to God it's the truth”* frazeologizmi ham ruscha tarjimasida: *«Христом Богом клянусь, это чистая правда»* o'z ma'nosida berilgan bo'lsa-da, o'zbekcha tarjimasida: *“non ursin bu haqiqat”* tarzida ochib berilgan, o'zbeklarda ko'pchilik o'zaro suhbatda, gapiga boshqalarni ishontirish

maqsadida “non ursin”, “til tortmay o‘lay”, “ko‘zim chiqsin” singari iboralarni keltiradi.

Tarjima jarayonida ijodkor birdaniga ikki madaniyat, ikki tilning so‘z va obrazlari ustida ish olib borar ekan, har safar begona so‘zlardan qaysi birini o‘girib, tarjima matniga o‘tkazish mumkinligi, agar mumkin bo‘lsa, so‘z yoki obraz begona negizda o‘z o‘rnini topa olishi haqida o‘ylab ko‘rishi kerak.

Asliyatda: *“This fellow Owen whoever he is-Emily Brent interrupted”*.

Bilvosita tarjimada: *“bu Onim deganlari kim ekan dedi, – Emili Brent”*.

Bevosita tarjimada *“Bu o‘rtoq Oven (anonim), kim bo‘lishidan qat‘i nazar – Emili Brent shartta gapini”*. Bevosta va bilvosita tarjima o‘rtasidagi farqlar shundaki, frazeologizmlar milliylikka asoslangani uchun ularni tarjima qilish hamisha qiyinchilik tug‘dirib, ko‘pincha muayyan muammolar kelib chiqishiga sabab bo‘ladi. Odatda, boshqa tilga ularning shakli emas, mazmuni ko‘chadi. Lekin ana shu mazmunni to‘g‘ri ifodalash, u yoki bu frazeologizmning boshqa tildagi muvofiq muqobilini topish uchun ba‘zida bir necha avlod tarjimonlar izlanishlar olib borganlar.

Quyidagi misolda tarjima jarayonida o‘zaro aloqalar kuchaygan va ba‘zi frazeologizmlar boshqasiga o‘zlashib ketaveradi.

Asliyatda: *“I’ve given her a sedative to take”*.

Bilvosita tarjimasida: *“Men unga suv berdim tinchlanib olish uchun”*. Bevosta tarjimada ko‘rish mumkinki, men unga tinchlantiruvchi dori berdim. Ruschadan qilingan bilvosita tarjimada “tinchlantiruvchi dori” so‘zi tushib qoldirilgan va kitobxonlarga tushunarli bo‘lish uchun “suv berdim” shaklida berilgan.

A. Quronbekov so‘z ma‘nosi xususida shunday yozadi: “...so‘zlar ko‘p ma‘noli bo‘lib, ularning eng avvalgi vujudga kelgan “tom ma‘nosi”, “asl ma‘no”, “to‘g‘ridan to‘g‘ri ma‘no”si deb ataladi. Ulardan keyingi biron-bir ma‘no qirrasini bilan o‘xshashlik, yondoshlik jihati bilan paydo bo‘lgan ma‘nolar “hosila ma‘no deyiladi. Bas, shunday ekan, so‘z har bir gap kesimida yo tom ma‘nosi bilan, amalda esa ko‘pincha “hosila” ma‘nosi bilan qatnashadi. Badiiy asarda esa shoir yoki yozuvchi so‘zning hech bir lug‘atda qayd etilmagan yashirin ma‘nolarini kashf qiladi”.

Bevosita va bilvosita tarjima asari qiyoslanishida tarjima davrlari o'rtasidagi farq hisobga olinishi maqsadga muvofiq, albatta, lekin rus tilidan qilingan dastlabki tarjimada shunday qusurlar ko'zga tashlanadiki, bundan agar mutarjim asliyat tiliga murojaat qilib, bevosita unga yondashib ish tutganda, bu xatoliklarga yo'l qo'yilmasligi borasida mulohaza tug'iladi. Zero, rus tili orqali qilingan tarjimada g'aliz jumlar uchrab qoladi. Tarjima uchun umumiy bo'lgan holat, ularning bevosita muloqotlari va birining ikkinchisiga "oqib o'tish" hududidir. Bu ikki sohilni birlashtiruvchi ko'priksiz emas, bu ularni bir vaqtning o'zida birlashtiruvchi va ajratib yuboruvchi daryoning o'zidir", deydi P. Nerler. Bu fikrning tasdig'ini quyida ko'rish mumkin: *"On the north-west side, towards the coast, the cliffs fell sheer to the sea below, their surface unbroken"*.

Rus tilidan bilvosita tarjima: *"Uni tintuv qilish unchalik qiyin bo'lmadi. Shimoli-g'arbda silliq qoya dengizga tik tushgan"*.

Inglizcha jumlaning quyidagicha bevosita tarjima qilish mumkin: *"Shimoli-g'arbiy tomonda, qirg'oqqa qarab, qoyalar pastdagi dengizga to'g'ri tushkanki, qoyalarning yuzasi buzilmagan"*. Bilvosita o'girilgan asarda ma'no ham o'zgarib ketgan.

Yana bir misol: *"Then Dr. Armstrong jumped up and went over to him, kneeling beside him. When he raised his head his eyes were bewildered."*

'My God! he's dead.'

They didn't take it in. Not at once.

Dead? Dead? That young Norse God in the prime of his health and strength. Struck down all in a moment".

Rus tilidan tarjima: *"Dastlab Armstrong hushini yig'ib oldi. Shu zahoti Marston tomon otildi. Bir daqiqa o'tar-o'tmas uning ko'zlarida qo'rquv aralash hayrat aks etardi."*

Yo parvardigor, u o'ldi! – dedi Armstrong dahshatli bo'g'iq ovozda.

O'ldi? Ko'z ochib yumguncha o'ldimi? Vujudidan yoshlik kuchi yog'ilib turgan shimol afsonalaridagi yosh ma'bud-a? "

Inglizchadan bevosita tarjimasida: *“doktor Armstrong sakrab turdi va tiz cho ‘kib, uning yoniga bordi. Boshini ko ‘targanida ko ‘zlari dovdirab qoldi.*

U qo ‘rquv bilan pichirlab dedi: “Ey Xudoyim! U o ‘lgan”.

Ular buni birdaniga qabul qilishmadi.

–O ‘lganmi? O ‘lganmi?

Bu yosh Skandinaviya Xudosi kabi kuch-qudratga to ‘la va sog ‘lom edi. Bir zumda hammasidan yiqildi”.

Tarjimalarda “Skandinaviya Xudo”siga o ‘xshatish o ‘quvchiga biroz tushunarsiz tuyulsa-da, tarjimon Skandinaviya Xudosi ga o ‘xshatish ma ‘nosida farishtani ta ‘riflagan.

Masalan, asardagi *“Xonaga o ‘lik sukunat cho ‘kdi”, “– Ont ichaman, shprisni o ‘g ‘irlashdi!”* frazeologizmlarning ko ‘chma ma ‘noda qo ‘llanilishi tufayli, ayni vositalar vazifaviy o ‘zaro mos kelganlari holda, tarjimada ular bir- birlarini almashtira oladilar. Odamlar orasida keng tarqalgan qasam ichish mazmunidagi *“Xudo ursin”, “Qasam ichaman”, “Ont ichaman”* degan frazeologizmlar mavjud.

Qasam shakllarini tarjima qilishda ham qator qiyinchiliklarga duch kelinadi. Bayon etilgan muayyan fikrning rostligiga, tutilgan yo ‘lning to ‘g ‘riligiga suhbatdoshni ishontirish, biror narsa yoki harakatning to ‘g ‘ri yoki noto ‘g ‘ri, yaxshi yoki yomonligini alohida qayd qilish kabi holatlarda xalqlar qator birliklar yordamida qasam ichadilarki, bunday qasam shakllarining obyektlari odatda kishilar nazarida eng aziz, mo ‘tabar, muqaddas narsalar, tushunchalar nomlaridan iborat bo ‘ladi.

Xulosa qismi: Inglizchadan tarjimada so ‘z tanlash muammolari va uning yutuqlari ham tarjimon mahoratiga bog ‘liq bo ‘lib, tarjimaning barcha qiyinchiliklari, xususan, bir vaqtning o ‘zida tarjima qilinadigan va tarjima qilinmaydigan so ‘z muammosini keltirib chiqaradi va tarjima yo ‘llarini yangi vositalar bilan boyitadi. Mazkur jarayonlarning barchasi bilish va tushunishning o ‘zaro bog ‘liqligida inson ongida sodir bo ‘ladigan til, tafakkur va madaniyat uchligini o ‘z ichiga olgan lingvomadaniy kategoriyalarni yuzaga keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullayeva R. O‘zbekistonda tarjima iqlimi. O‘zbekiston tarjimashunoslari forumi. – Toshkent: TDSHU, 2020. –400 b.
2. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. – М.: «Международное отношение», 1980. – 344 с.
3. Гачечиладзе Г. Введение в теорию художественного перевода. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1970. –102 с.
4. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – М.: ИМО, 1972. – 287 с.
5. Ҳамидов Х., Хатамова Д. Слова-реалии как средство передачи национального своеобразия, Шарқшунослик. – Тошкент: ТДШУ, 2016. №4. – 105-111 б.
6. TESHABOYEVA Z. et al. A Comparative Analysis Of Phraseological Units In “Baburname” And Their Different English Translations //Philology Matters. – 2019. – Т. 2019. – №. 1. – С. 102-108.
7. Teshaboyeva Z. TRANSLATIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROVERBS OF “BOBURNOMA” INTO ENGLISH //Paradigmata Poznání. – С. 74.
8. Abdullayeva Marxabo Raxmonkulovna. Milliy koloritni ifodalovchi frazeologizmlar tarjimasini muammolari (Agata Kristi asarlarining o‘zbekcha tarjimalari misolida) 2023/12 Fil.fan bo‘yicha falsafa.dok.. (PhD) Diss... Avtoreferati. Volume1.Issue 1. Pages 56.
9. ABDULLAYEVA MARXABO RAXMONKULOVNA. (2023). ESP/EAP O‘QUVCHILARINING MAXSUS LUG‘ATLARGA BO‘LGAN EHTIYOJLARI .*International Scientific and Current Research Conferences*, 1(1), 291–299. <https://doi.org/10.37547/geo-56>